

BATI UYGARLIĞI KARŞISINDA NAMIK KEMAL

Namık Kemal in the Face of Civilisation

*Hilmi UÇAN**

ÖZET

Tanzimat dönemi bir buhran, bir geçiş dönemidir. Osmanlı/İslam uygarlığı Batı'nın sanayi devriminden sonra büyük bir kriz yaşadı. Tanzimat fermarı ile doruk noktaya ulaşan bu kriz Osmanlı'yı kimlik bunalımına itti. Namık Kemal, Osmanlı'nın içine düştüğü bunalımı bir geri kalmışlık, bir tür tembellek, Batı'nın yaşadığı sanayi devrimini iyi izlememe sorunu olarak algılar ve uygarlıktan ne anladığını, krizden nasıl çıkılması gerektiğini açıklamaya çalışır. 'Medeniyet' sözcüğüne yüklediği anlam, daha çok teknolojik gelişmedir. Namık Kemal, sentez önerisinde bulunan bir Osmanlı aydınıdır. Doğu/Batı sentezini ister. Ne var ki Batı'yı olduğu gibi taklit etmek istemez. Batı'nın daha çok tekniğini almaktan yana görüş bildirir. Onun medeniyet ve medeniyeti oluşturan bakış açısı, teknik, yönetim biçimi, şehircilik, mimari gibi olgular hakkındaki görüş ve önerileri bugün de benzer şekilde sürdürülmektedir. Biz bu yazıda, Namık Kemal'in uygarlıktan ne anladığını ve bu bağlamda bunalımdan çıkış için çözüm önerilerini açıklamaya çalışacağız.

Anahtar Sözcükler: Namık Kemal, Tanzimat, Uygarlık

ABSTRACT

The Tanzimat Era was a period of depression and transition. The Ottoman/Islamic civilisation experienced tremendous crisis after the Industrial Revolution of the West. Reaching its culmination with Tanzimat (The Rescript of Gülhane), this chaos plunged Ottomans into an identity crisis, which cannot be compared with those previously suffered. Namık Kemal views the crisis into which Ottomans fell as a matter of underdevelopment, a kind of laziness, and an underestimation of the Industrial Revolution which the West was enjoying, and explains how he interprets the term "civilisation" and how to get out of the crisis. The meaning he assigns to "civilisation" is mostly technological development. He is an Ottoman intellect advocating a synthesis; favouring a synthesis of East and West. However, he is reluctant to imitate the west as it is. He holds the opinion that they should at large adopt the technology of the West. His

* Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi.

opinions about civilisation and its pillars, as well as his ideas and proposals about key concepts like technology; government, urban planning, and architecture are similarly maintained today. This article seeks to describe Namık Kemal's interpretation of "civilisation" and, within this context, his resolutions for finding an outlet out of this depression.

Key Words: Namık Kemal, Tanzimat, Civilisation

GİRİŞ

Sağlıklı iletişim kuramamanın önemli bir nedeni sözcük ve kavramlara farklı anlamların yüklenmesidir. Sözcüklerin, sözlük anlamları yanında bir de duygusal değerleri vardır. Uygarlık ve medeniyet sözcüklerinin duygusal değerleri de farklıdır. *Uygarlık* ve *medeniyet* sözcükleri arasında bir seçim yapıp mutlaka birini veya diğerini öne çıkarmak yanlış olabilir. Her iki sözcüğü de yerli yerinde kullanabiliriz.

Medeniyet sözcüğünün çağrıştırdığı anlamlar, bu sözcüğün karşılığı olarak kullandığımız 'uygarlık' sözcüğünden daha zengindir. 'Medeniyet' sözcüğünde 'medine' (=şehir) anlamı var ve bu sözcüğün karşıt anlamlısı 'köy'dür. Uygar sözcüğünün çağrıştırdığı karşıt anlam ise 'barbar'dır. 'Barbar' sözcüğü de eski Yunancada, Yunan olmayanlara verilen addır: Yunan olmayanlar, Yunanca konuşmayanlar 'barbarlar'dır. Günümüzde ise barbar sözcüğünün ilkel, vahşi, her türlü kötülüğü yapabilecek olan insan anlamları var. Osmanlı, Tanzimat ile birlikte barbar olmayanları, başka bir deyişle, kökenleri eski Yunan'a dayalı Batı uygarlığını bir örnek, bir kılavuz olarak almak istemiştir.

Uygarlaştırmak fiilinin karşılığı olan *civiliser* sözcüğünün bir kişiyi daha kibar, daha terbiyeli duruma getirmek anlamı var. Bu fiilin eşanlamlı karşılıkları olarak da iyileştirmek, ıslah etmek (améliorer); evcilleştirmek (approvoiser); güzelleştirmek, parlatıp cilalamak (polir) ve eğitmek (élever) fiilleri var. Bu anlamda, Robinson Cruose, Afrikalı Cuma'yı 'uygarlaştırma'ya gider. Uygarlaştırmak, aynı zamanda sömürgeleştirmek anlamını da içerir.

Uygarlığın karşılığı olarak kullanılan *civilisation* sözcüğünün, bir toplumun 'dinsel, entelektüel, sanatsal, bilimsel, teknik birikimlerin tümü' anlamı var. *Civilement* sözcüğünün karşılığı olarak kullanılan *medeni* sözcüğünün de *kibarca*, *nazıkçe* anlamları var. Başka bir deyişle *medenileşmek*, *civilisation* sözcüklerinin duygusal anlamları olumludur. Uygarlık, uygarlık düzeyi, uygar bir toplum olmak sözlerinden anlaşılan, ilk

akla gelen anlam ise Batılı olmak, Avrupalı olmak, Avrupa'daki insanların sahip olduklarına sahip olmak, özellikle teknolojik olanakları edinmek anlamlarıdır. Medeniyet sözcüğünün daha sıcak ve bizim dünyamıza daha yakın bir duygusal değeri ve çağrışım gücü var. Uygarlık sözcüğünün zihinlerimizde çağrıştırdığı anlam sadece Batı uygarlığının varlığıdır.

Medeniyet, bir toplumun dünyaya bakış açısının somutlaştırılmasıdır; dünyayı, nesnelere anlamlandırma biçiminin bir yaşantıya dönüşmesidir. Medenileşmek, şehirleşmek, bedevilikten, göçebelikten kurtulmak, bir nizam, düzenli bir yaşama kavuşmaktır. Uygarlaşmak ise, sözcelimi Avrupalı, Amerikalı gibi olmak anlamlarını daha çok çağırır. Bu anlamda medeniyet, taklit olanı değil özgün olanı çağırır.

İnsanoğlunun her zaman 'iyi yaşamak', 'refah içinde yaşamak' gibi bir isteği olmuştur. Şehirleşmek, medenileşmek kavramlarında insanın dünya nimetlerinden daha çok yararlanmak, daha iyi yaşamak gibi anlamları da vardır. Bu isteğin gerçekleştirilmesi İslam medeniyetinde bir araç iken Batı uygarlığında bir amaç durumuna getirilmiştir. İki uygarlık arasındaki temel fark budur.

Bu sözlük anlamlarından sonra şu sorunun sorulması gerekiyor: Kim medenileştirecek? Nasıl medenileştirilecek? Bir toplum neye göre, hangi değer yargılarıyla, hangi bakış açısıyla medenileştirecek ya da medenileşecek?

1. BUNALIMIN KÖKENLERİ

Batı uygarlığı kendi kökenlerini antik Yunan'da arar. İslam medeniyeti ise kökenlerini Müslümanlar tarafından Altın Çağ olarak kabul edilen Saadet Asrı'nda bulur. "İslam medeniyeti, sonuna kadar etrafında teşekkül ettiği kendi altın çağına, asr-ı saadete bağlı kalmıştır" (Tanpınar, 2001: 23). Bu bağlılık somut olarak Tanzimat Dönemi'nde kırılmaya başlar. 'Düzenlemeler' anlamına gelen Tanzimat ile artık göğsünü ve gözünü Batı'ya çevirmiş, kalbi ikileme içinde olan bir aydınlar zümresi vardır. Çoğu Tanzimat aydını, aydınlanma çağına olan minnet borcunu dile getirir veya sentezden söz eder. Yeni Osmanlılardan, Namık Kemal'in *İbret* gazetesi'nden arkadaşı Ebuzziya Tefik, "kendi insanlık şerefini nefsinde duyup anlamış hiçbir ulus yoktur ki, kendisini Fransız milletine şükran borcu ile borçlu bilmesin" (Ebuzziya, 2006: 65) diyecek kadar ileri gider. Osmanlı bu anlayışla kendisine, Tanzimat ile yeni bir nizam vermeye çalışır. Verilecek yeni nizam imparatorluğu parçalayabilirdi veya bütünlüğü koruyarak sağlıklı bir çıkış yoluna götürebilirdi. Sonuç, doğrusu, çok da açık bir şekilde kestirilemiyordu.

Osmanlının, inancından kaynaklanan bir gururla Avrupa'yı her zaman küçümsemesi, Batı'nın maddi alanda yaptığı atılımları gözden kaçırmaması pahalıya patlıyordu. Batı'da yaşanan sanayi devrimi nedeniyle gözler kamaşacak ve bu şaşkınlık, yerini aşağılık duygusuna bırakacaktır. Askerî alandaki yenilgiler bu duyguyu daha da pekiştirmiştir. Batı dünyası da bu duyguyu anlamakta gecikmez. "Tuna boyunda 70-80 bin Osmanlının 7-8 bin düzenli Moskof askerine mağlup olduğu Avrupa tarafından görülünce (...) Avrupa'nın Osmanlı devletine olan bakışı doğal ve zorunlu olarak değişmiştir" (A.Mithat, 2004: 58). Bundan sonra Osmanlı toprakları, Batı'nın kendi aralarında paylaşabilecekleri topraklardır. Namık Kemal, Osmanlının yıkılış nedeni açıklarken "killet-i rical, killet-i mâl, killet-i asker, killet-i esbâb, killet, killet, killet, her şeyde killet, bunun menşei de istibdâd-ı hükûmet" (Donbay, 1992: 207) der. Ahmet Mithat Efendi ise, Osmanlı'nın esas yıkılış nedenini 'killet' olarak değil, sanayi devriminin gözden kaçırılışını değil, "ahlak bozukluğunun herkese yayılması" (A.Mithat, 2004: 39) olarak görür. Gerçekten de Osmanlı'nın çöküşü, "sadece XIX. yüzyıl Batı üstünlüğünün bir ürünü değil; ondan daha önceki bir çöküşün getirdiği bir aşamadır" (Berkes, 2010: 300).

Sonunda görüldü ki "Tanzimat'ın verdiği müsaadeler hakikatte imparatorluğun parçalanmasına kadar gidecek bir iç krizin tohumlarını" (Ülken, 1966: 63) da saçmıştı; aydınımızı, düşünce dünyamızda içinden çıkılmaz ikilemlere düşürmüştü. Şu yargıyı çok rahat söyleyebiliriz: Tanzimat Dönemi kadar, şaşkın, kararsız kaldığımız, savrulduğumuz bir dönem yoktur. O dönemde evlerde bir yanda piyano, bir yanda ut; bir yanda şark köşesi diğer yanda İngiliz koltuk takımı görülebilir. Mimaride de artık oval bir görünümünden köşeli, çıkıntılı, sivri, dikey bir görünüme geçilmektedir. Başka bir deyişle hem içte hem dışta, ruhlarda ve düşüncelerde, yaşam biçimlerinde bir ikilem, bir bunalım başlamış, kimi zaman gülünç denecek durumlara düşülmüştür. Avrupa'ya kendimizi beğendirme çabası, Tanzimat'tan bu yana süren bir çabadır. Şöyle bir yargı doğru bir yargıdır: "Tanzimatçılar, Tanzimat ve ona müteferri olan yalan yanlış nizamât ve ca'li ve hakiki bir takım ıslahat namıyla Avrupa'yı tatyib etmekten başka bir şey düşünmediler" (Berkes, 2010: 297).

Osmanlı modernleşmesi, bu nedenle otokratiktir, tepeden inmecidir. Tanzimat'la birlikte "hükümdar mutlakiyetçiliğinin yerini, Bab-ı Ali mutlakiyetçiliği almıştır. Bu yüzden ortaya çıkan rejim eski Osmanlı rejiminden daha da aşağı seviyededir" (Berkes, 2010: 288). Osmanlı/İslam uygarlığının dönüşümünde adından sıkça sözü edilen, kendilerini 'Türkistan'ın evlad-ı şebabı' olarak adlandıran Yeni Osmanlıların (Jeune Turc) tamamının da aynı düşüncede olduğu söylenemez. Kimisi için, bugünün dilini o güne götürürsek, laik; kimisi için de sentez yanlısı

denilebilir. Sözelimi Şinasi laikler arasında; Namık Kemal sentezciler arasında sayılabilir.

Ne yârdan ne serden vazgeçen celalli, “levent edalı şiirleri”yle (Tanpınar, 2000: 227) tam bir mücadele adamı olan Namık Kemal bu dönemin en dikkate değer simalarındandır. Namık Kemal’in devrimci bir yanı yoktur; Şinasi gibi radikal önerilerde bulunmaz. İslam medeniyetine, İslam fihhına bağlılığını bildirir; ama yenileşmeyi de önerir. Duygusal, romantik yanıyla Yeni/Eski kavgasında Yeni’nin kazanmasına büyük bir katkıda bulunur. “Yeni’nin Eski’ye galebesini en çok ve en çok Namık Kemal’e medyunuz. Muasırları içinde hiçbiri, Yeni Edebiyat’ı bütün saltanatıyla hâkim yapmak hususunda Namık kemal kadar müessir ve onun kadar faydeli olamamışlardır” (İ.Habib, 1340: 148). Şimdi Namık Kemal ve içinde yaşadığı dönemdeki aydınların Batı uygarlığını nasıl anladıklarına geçebiliriz.

2. NAMIK KEMAL VE AVRUPA UYGARLIĞI

Tanzimat bir devrim değil, adı üstünde bir düzenlemedir. Devrim, Tanzimat’ın mirası ile yapılan Cumhuriyet döneminde yaşanacaktır. Tanzimat aydınına yakıştırılabilecek sıfat, söylenebilecek söz, devrimci değil, muhafazakâr/reformist sıfatlarıdır. ‘Yeni’ sıfatı, ‘Yeni Osmanlı’ tamlaması da Tanzimat aydınına yakışan bir sıfat ve tamlamadır. Yenidirler, çünkü reformcudurlar. Bu bağlamda Namık Kemal de bir devrimci değildir. Geçmişine bağlı, geri kalmışlığa reçete bulmaya çalışan bir Tanzimat aydınıdır.

Tanzimat aydını, Batı’da var olan, beğendiği ne kadar kurum ve kural varsa bunun aslında Hazret-i Peygamber ve Raşit Halifeler döneminde var olduğunu dile getirmiştir. Bu dönemdeki aydınlar parlamentonun, demokrasinin, adaletin, eğitimin, mimarinin, bürokratik ilişkilerin, düşünebildiğimiz her güzelliğin Asr-ı Saadet’te var olduğunu iddia ederler.

Namık Kemal’in Batı uygarlığına duyduğu hayranlık, aslında, Avrupa’nın maddi alanda yaptığı ilerlemeleridir. Bu hayranlık bütün Tanzimat aydınına bir sıfat olarak yakıştırılabilir. Bu dönem aydınımızın Batı’daki sanayi devrimini görmesi, şaşırması, küçümsediği Batı’yı gereğinden fazla büyütmesine, bir telaşa kapılmasına neden olmuştur. Osmanlı’nın üzerine yürüyen bir Avrupa vardır ve geri çekilmek, yok olmak korkusu bütün yürekleri kaplamıştır. Tanzimat, böyle bir korkunun, bir panik havasının sonucudur. Bunun sonucu olarak, o dönemde şu sorulara yanıt bulunmaya çalışılır: ‘Batı uygarlığını nasıl taklit ederiz? Nasıl batılı oluruz?’

Namık Kemal 25 yaşlarında *Tasvir-i Efkâr*’da başyazardır. 1867-1870 yılları arasında 3 yıl Avrupa’da kalan Namık Kemal, Avrupa ile Osmanlı’yı karşılaştırır. Yirmi yedi yaşında Paris’tedir ve Londra’da önce

Muhbir sonra da *Hürriyet* gazetesinde yazar; otuz iki yaşında da İstanbul'da *İbret* gazetesinde başyazardır; bu gazetede görüşlerini dile getirir. Namık Kemal de dönemindeki diğer birçok aydın gibi, kendi değer yargılarımızdan vazgeçmeden nasıl batılı olunabileceği üzerinde düşünür.

Namık Kemal her şeye karşın Osmanlı'dır. "Garp felsefesi ile hemen hiç alakası yoktur denilebilir; bir yazısında kendisini Sokrat'a benzetmesine rağmen, (...) o Müslümandır ve XVIII inci asır feylesoflarının ve fikrî hareketinin getirdiği şeyleri, İslam dininde, şeriatla ve fıkhla arayacak kadar Müslümandır" (Tanpınar, 2000: 229). Doğuludur, inançlarından, yaşam biçiminden vazgeçmek istemez. "Hele kim ne derse desin, biz eski Osmanlıların yamalı abasını Avrupalı dostlarımızın kuyruklu setresine tercih edenlerdeniz" (N.Kemal, 2005: 506) der.

Namık Kemal tam bir mücadele adamıdır. Her insan gibi yanlışları sayılabilir ama yaptıklarında içtendir. 'Vatan'ını sever, 'vatan' izleği onun en önemli izleğidir. İçten insanların daha çabuk inanmak daha çabuk kanmak gibi zayıf yanları da vardır. Namık Kemal de başkalarına çabuk inanır ve inandığını eyleme dönüştürür. II.Abdülhamit, onun bu yanını vurgulayarak "çevresinde toplananlar onu kışkırtıyorlar, diledikleri gibi kullanıyorlardı. Hapsettim, sürgün ettim ama muhabbetimi bir gün bile eksiltmedim" (Bozdağ, 1975: 49) der. Bu düşüncelerle kendisine Midilli'de iken 'Balâ' rütbesini veren de II.Abdülhamit'tir.

Ne var ki ilerleme ve kalkınma mitosu onun da gözünü kamaştırmış, aklını karıştırmıştır. 4 Kasım 1872 tarihinde *İbret* gazetesinde, *Hürriyet* ve *Hadika* gazetelerinde yayınladığı makalelerde Avrupa, Şark, Batı, medeniyet kavramıyla özdeşleştirdiği teknik, ilerleme, kalkınma, demokrasi, parlamento, adalet, özgürlük, vatan ve benzeri kavramlarla ilgili düşüncelerini dile getirir. Diğer Tanzimat aydınları gibi kendi medeniyetini kural, kavram ve kurum olarak Batı uygarlığının kurallarına, kurumlarına benzetmek ister, Batı'dan aldığı ödünç kavramların aslında kendi medeniyet anlayışlarında var olduğunu ileri sürer. Şimdi uygarlık kavramının içini dolduran bu olgular üzerinde durabiliriz.

3. KURALLAR-KURUMLAR-KAVRAMLAR

Bir uygarlığın işleyişinde kurallar, kurumlar ve kavramlar belirleyici öğelerdir. Bir uygarlığa mensubiyeti olan kişilerin özgürlük, aile, dünya, ahiret vb. kavramlarla ilgili algıları o uygarlığın yapısını örecektir. Sözgelimi, 'hürriyet' anlayışı Batı'da farklı, Doğu'da farklıdır. Doğu insanı hırslı, tamahkâr bir insanı özgür değil, köle olarak kabul eder; bağlı, evli olmayı, itaati, uyumu, kanaat sahibi olmayı... önceler; 'serbest' (başı bağlı, evli) olanlar şehre kolayca girerler. Protestan ahlakında ise insanın bağımsız, hırslı olması esastır. Biz 'hürriyet' kavramını, önce "serbestî" sözcüğü ile

karşılamaya çalışmışız. Serbestî sözcüğünün de ‘başı bağlı’, başka bir deyişle ‘evli’, zararsız, sorumluluklarını idrak etmiş kişi anlamları var. Bu kavram tutmayınca ‘hürriyet’ kavramını bulmuşuz. Namık Kemal’i büyüleyen kavramlardan biri olan ‘*hürriyet*’ kavramı, *liberté* sözcüğünün karşılığı olarak dilimize, uygarlığımıza girmiştir. Ne var ki *liberté*, *liberal* kavramları, Batı’da, ekonomik anlamları da olan sözcüklerdir: Devletin işine girmediği ekonomik bir yapı da bu sözcüklerle açıklanır. Doğu kültüründeki ‘*hür*’, ‘*hürriyet*’ kavramlarıyla *libre*, *liberté* kavramları birbirinden farklı kavramlardır.

Avrupa karşısındaki geri kalmışlık psikolojisine kadar sözgelimi, parlamenter sistemden, ‘şuray-ı ümmet’ten (Meclis), ‘şuray-ı devlet’ten (Danıştay) hürriyetten, cumhuriyetten... söz edilmez. Batı’ya gözler dikildikten sonra bu kavramlar gündeme getirilir, ‘bizde de var’ söylemi oluşturulur. ‘Aslında bizde de var’ psikolojisi ile oluşturulan bir söylem biçimiyle kurallar, kurumlar aktarılmaya çalışılır.

Farklı uygarlıkların yılların birikimiyle oluşturduğu bu ve benzeri kavramlar, toplumsal belleği, toplumsal yaşamı ve bir bakış açısını oluşturur. Her uygarlığın durduğu ve baktığı, olayları yorumladığı bir yer, bir bakış açısı vardır. Namık Kemal, Doğu insanının algı dünyası, dünya görüşü ile Batı’yı gözler, gözlemlerde bulunur, karşılaştırmalar yapar. Batı’yı çok iyi tanıdığı söylenemez. Avrupa’nın Şark’ı tanımadığını düşünür. Gözlemlerinde çoğu zaman bir şairdir, romantiktir.

Medeniyet sözcüğü Tanzimat’tan önce yok; Tanzimat ile birlikte var ve medeniyet, medenileşmek denilince akla gelen Batı’dır. Namık Kemal salt medeniyet kavramı üzerinde de düşünür, ardından medeniyet kavramının içini dolduran kavramlar üzerinde yazılar yazar; düşüncelerini dile getirir. Sorular sorar, sorularına yanıt arar. Sonuçta, medeniyete karşı çıkılmayacağını ironik bir dille anlatır:

Vücudu ısıtmakta Fransız çuhasının âdi abaya ne rüçhanı olabilir? Medeniyet insanı milyonlarla altına malik edermiş. Altın ihtihayı mı ziyadeleştirir, hayatı mı çoğaltır? Medeniyet mermerden masnu’ saraylar peyda eylermiş. O kadar metîn binalar ecele mi medhal bırakmaz? Hastalığı mı men eder? (...) Medeniyet telgrafi icad eylemiş, yanbaşındaki odada geçen ahvâli bilmeyen biçareye göre Amerika’nın vukûâtını öğrenmeye çalışmakta ne mâna vardır? Bu tür bir mantıkla medeniyete karşı çıkmak, ona göre, ‘ecel-i kazaya katillerden, haydutlardan ziyade mu’în olmaktır. (...) Medeniyet hayat-ı beşerin kâfilidir.’ (N.Kemal, 2005: 359).

Namık Kemal, medeniyet kavramına biraz sanat biraz da ‘tanzimat’; ‘hüsn’ ve ‘intizam’; ‘letafet ve mamuriyet’ anlamları verir; insanın güzelliklere layık olduğunu, ‘hüsn-i intizama mâil’ olduğunu söyler:

“İnsanın sa’y ü fikr ile dünyada izhar ettiği bunca bedâyi’ öyle bir parça ekmek yemek ve topraklarda yuvarlanıp uyumak için yaratılmış bir mahluk ol(ma)dığına burhhan-ı kâfidir. (...) Tabiat-ı beşer hüsn-i intizama mâildir”. Yapılan binalar kargir olursa “letafet ve mamuriyetle birkaç karn evlâda” kalacaktır. Hasta olan bir kişinin doktora gitmesi ve ilaç almak için paraya muhtaç olduğunu belirttikten sonra, hastanın “köşe başlarında dükkân açan Mağribîlere okutarak ve koluna pamuk ipliği bağlayarak mı iade-i sıhhate çalışsın” (N.Kemal, 2005: 359) diye sorar.

Namık Kemal, İslamiyet’in **cumhuriyet** olduğuna inanır. “İslamiyet ilk doğuşunda bir nevi cumhuriyet değil miydi?” (Ülken, 1966: 142) diye sorar. “Allah’ın himayesinde olan constitution’un beka ve şerefine” inanır. “Ben olsam” der, “yeryüzündeki meşrutî devletlerden birinin esas nizamlarını örnek alırdım. Gülhane hattını ve müsavat fermanını meydana kordum. Bunlarda zaman ve âdetlerimize göre değişiklikler yaptırarak esas nizamlarımızı kurardım” (Ülken, 1966: 143-44). Namık Kemal, Fransız anayasasını örnek olarak gösterir. İngiltere ile Almanya’da Namık Kemal’in deyimiyle “zadegan” vardır, bize örnek olamaz. Bize hukuk açısından örnek olacak ülke ve **anayasa** Fransız anayasasıdır. Fakat bunu örnek alabilecek bir kabiliyetimizin olup olmadığını sorar. Yanıt olumludur: Alabiliriz, “hatta biz bugün Fransa’dan daha liberal bir esas nizamla idare olunuruz” (Ülken, 1966: 144).

Namık Kemal, Londra’yı medeniyetin örneği olarak alır. Bu kentte gördüğü kurumlarla kendi ülkesinde var olan kurumları karşılaştırır. Fransa’daki sistemden çok İngiliz sistemine hayrandır. Ona göre güzellikleri, akla durgunluk verecek güzellikleri görebilmek için dünyada birçok beldeyi dolaşmaya gerek yoktur; Londra’yı görmek, Londra’yı ibret nazarıyla, dikkatle incelemek yeterlidir:

Bütün memâlik-i mütemeddineyi dolaşmaya ne hacet. İnsan yalnız Londra’yı im’ân-ı nazarla (dikkatle) temaşa eylese göreceği bedâyi’ akla veleh getirir (durgunluk verir). Londra “enmuzec-i âlem (âlemin örneği) denilse mübalağa değildir. Ruy-i arzda mevcut olana asar-ı terakkinin fotoğraf ile resmi alınmış olsa medeniyet-i hazırayı ancak Londra kadar gösterebilir. Binaen alyh biz de misal olarak onu ihtiyar eyledik. (...) Bu “nazenin-i dil-rüba-yi temeddün” karşısında “bedâyi’-pesent olan gönüller”in bu uygarlığa karşı “meftun olmamak ihtimalin haricindedir (N.Kemal, 2005: 212-213).

Bu nedenle kendisi de Londra’yı “misal olarak ihtiyar” eder. Namık Kemal’e göre, Londra’daki parlamento binası, aynı zamanda adaletin büyüklüğünün somut, cisimleşmiş şeklidir.

Parlamento binasındaki üç yüz dört yüz ‘mebus’un her biri ulusun hizmetindedir; ulusun geleceğe yönelik güzelliklerini düşünmektedirler.

Bunların dayandığı kitle ise belli bir fikir etrafında bir araya gelmişlerdir ve bu kendi aralarındaki “mübahese” o kadar “edibane”dir ki kavga ve gürültü olmadığı gibi “sıkıca bir öksürük sesi bile işitilmez”; sükûnetle birbirlerini dinlerler. Parlamento kanun yapar. Bunları uygulayacak olan hakimler ise davalı ve davacıya karşı bir baba şefkatinden (şefkat-i übüvvet) daha şefkatlidirler, adaleti gözetirler. Fakir olanlar için de bedava vekil ve yardımcıları vardır. Bu vekiller için “bir haklı davayı kazanmak, etek dolusu altın kazanmaya tercih” edilmektedir. Öyle ki mahkemede hiç kimse en azılı, en alçak bir katile bile “efendi sözünden aşağı bir tabir ile hitap veya işaret edemez”. Hiç kimse zor kullanmayı ve şiddeti, memurların vazifesi olarak veya doğrunun açığa çıkarılmasının aracı (izhâr-ı hak vesâiti) olarak kabul edemez” (N.Kemal, 2005: 213).

Meclisin oluşumunda köylüler nasıl bir konumda yer alacaklar? Bu soruya Namık Kemal’in verdiği yanıt olumludur: Köylüler “değerli insanları” tanıyacaklar ve seçeceklerdir. Dış münasebetlerde ise “erbab-ı hâl ve akdın oyuna” (Ülken, 1966: 145-46) başvurulmalıdır.

Namık Kemal, yayınladığı makalelerde “eski **aile**de ana, baba ve çocuk münasebetini, çocuğun yetiştirilme tarzını tahlil ve tenkit ederek, buna karşı modern batı ailesinin çocuk yetiştirme ve aile mutluluğu noktasından üstünlüğünü” (Ülken, 1966: 38-39) vurgular.

Namık Kemal’i hayran bırakan bir başka kurum da **okullardır**. Namık Kemal Batı’daki ortaokullarda “üç dört lisan” okutulduğunu söyler ve bu okullarda bizdeki sıbyan mekteplerinde okutulan “elifba, yazı, amal-i erbaa (dört işlem), mebadi-i itikat (itikada giriş) dersleri bulunmaz”; bulunmamasının nedeni de bu okullara “bu tür mukaddematı bilmez çocuklar”ın gelmemesidir; çocuklar bunları daha okula gelmeden öğrenmektedirler. Namık Kemal’in gözlemine göre herkes okumaktadır. On, on iki yaşlarındaki çocukların ellerinde gazete vardır; öyle ki “gemilerindeki tayfalar boş vakit buldukça, mesela riyaziyatın kuvve-i cazibe (yer çekimi) kanunları gibi en amik mesailini (derin meselelerini) mütalaaya uğraşır. (...) Dükkânlarında yazıcı görülür ki faraza Almanya hükemasının hikmet-i hukuk hakkında olan fikirlerini muhakemeye kalkışır” (N.Kemal, 2005: 214).

Müzeler ise canlı, cansız bütün varlıkları bir araya getiren kurumlardır. Bu kurumlarda insanoğlunun hayal gücü, güzel sanatların en olgun örnekleri “bir yere içtima eylemiş gibi görünür”. Namık Kemal Batı’daki hayvanat bahçelerini de Nuh’un gemisine benzetir. “Sefine-i Nuh henüz Tufan’dan kurtularak oracıkta karaya vasil olmuş da derununda her ne mevcut ise kenara uğramış tasavvurunda bulunur”. **Rasathanelerinde** ise insan yüce âlemlerin, “bir avalim-i ulviyenin seyrine çıkmış” (N.Kemal, 2005: 214) gibidir. Namık Kemal gördüklerini anlatırken abartılı bir dil kullanır:

“**Kütüphanelerine** girilse her lisandan iki-üç milyon kitap ve onları bulmak için hemen allame-i her-fen vasfına lââyık yüzlerce hafız-ı kütüb mevcuttur. Ashab-ı mütalaa ise en hâli vakitte sekiz yüz kişiden noksan olmaz ve içlerinde doksan yaşında hocalar ve on sekiz yaşında kızlar bulunur”. Hatta, Batı iyi incelenirse “hicab ve hayretten mürekkebe bir hâl” (N.Kemal, 2005: 215) ortaya çıkacaktır.

Bunları nasıl yapmışlar? Biz bunları neden yapamadık?” soruları şaşkınlığı, göz kamaşmasını ortaya koyan sorulardır. Namık Kemal’in yaşadığı dönemde Osmanlı **mimarisi** henüz yataydır, dikey duruma, apartman şekline dönüşmemiştir. Avrupa’da gördüğü yüksek binalar da Namık Kemal’in dikkatini çeker ve onu kendine hayran bırakır; bu yüksek binalar için Namık Kemal ‘İstanbul kadar şahane bir saray’ benzetmesi yapar:

Avrupa’nın “servet ve mamuriyetini, nazarlar ihatadan ve tasavvurlar tasvirinden acizdir. Yalnız şehir içinde mevcut olan ve her biri milyonlarla altın kıymetinde bulunan ebniye-i ‘âliye (yüksek binalar) yan yana getirilse İstanbul kadar şahane bir saray teşekkül eder” (N.Kemal, 2005: 215).

Namık Kemal, Avrupa’nın **pazarlarından** söz ederken de son derece şaşkındır. Pazarlardaki bütün cevherler, doğadaki defineler, hazineler bütün dünyadan yağmalanmış da Avrupa’ya getirilmiş gibidir. Namık Kemal’in bu cümlesindeki hayretini dile getirirken kullandığı “yağmalanmış” saptaması doğru bir saptamadır. Batı ekonomisi diğer dünya ülkelerinin yer altı ve yerüstü zenginliklerinin Avrupa’ya taşınmasıyla oluşturulmuş bir ekonomidir. Bugün bile dünyanın öbür ucunda sömürgeleştirdikleri ülkeler vardır. Altınlar, mallar, ham maddeler Afrika ve diğer ülkelerden Avrupa’ya taşınmaktadır. Öyle ki, Namık Kemal’e göre, Times nehrinin kenarındaki depolara gidilse, her gün gerçekleştirilmekte olan ithalat ve ihracat gözlenirse, med cezir olayı gibi, dünyada ne kadar ürün varsa Londra’ya dökülmekte, insanoğlunun ne kadar üretimi, imalatı varsa buradan dağılıp gitmekte olduğu görülecektir. Namık Kemal abartılı anlatımını sürdürür: Londra’da daima kantarlarla tartılarak devrolunmakta bulunan altının çokluğu düşünülse, insanın aklına, neredeyse bu altının ağırlığından dolayı adanın batacağı, yok olacağı gibi vehimler gelir. Ticaret ilişkilerinde ise Avrupa’da bir güven ve emniyetin varlığından söz eder: Ticari işlemlerin durumu, ticari ilişkilerde son derece büyük bir güven, bir “emniyet” vardır. Öyle ki şirketlerin milyonlarla ifade edilen mal varlıkları, kıymetli evrakı “üçer beşer yüz kuruşluk aylıklı kâtiplerin” eline, “emanetine” bırakılmıştır. Ham maddelerin işlenmesiyle bağlantılı olarak teknik, teknoloji, Tanzimat döneminin bütün aydınlarını etkilediği gibi Namık Kemal’i de etkiler. **Fabrikaları** görülse, “dehşetten vücutta tüyler ürperir. (...) *İbret*’in sekizi büyüklüğünde bir gazeteden bir saatte iki yüz bin nüsha basar”. Abartısını

iyice artırır ve “bir matbaada eli bin amele istihdam olunduğu”nu dile getirir. Otelleri de öyledir. Namık Kemal, “saraylara gıpta-resâ olacak (imrendirecek) surette **oteller**”in varlığından söz eder ve bu otellerin “içinde üç bin âdem”in yattığını, “sofralarında dört bin kişinin yemek yiyebildiğini” (N.Kemal, 2005: 215-216) söyler.

Namık Kemal’e göre **refah düzeyi** sadece Londra’da, İngiltere’de değil Fransa’da Almanya’da, İsviçre’de, hatta Amerika’da öylesine yüksektir ki dul bir kadın yetimler okuluna “üç yüz bin altın” hediye etmektedir; “kundura boyası yapan bir âdem, vasiyetnamesinde fukaraya yirmi bin lira” bırakmaktadır. Çocuklar ise o kadar sağlıklıdır ki 1 yaşında olmasına rağmen, insan, bu çocuğun “kanının safvetine nazaran başka bir nev’den doğmuş veya başka bir âlemde” yetiştirilmiş duygusuna kapılır. Dahası **hayvanlar** da o kadar iyi yetiştirilir ki “bir öküz bin iki yüz okka, bir koç, üç yüz kıyye (okka)” gelmektedir; “karpuz kadar armut” üretilmektedir. Avrupa’daki üretimle ilgili bu abartılı sözlerden sonra, Namık Kemal, bizim de “imal eylememiz”den, üretimden söz eder. “Biz de bir fen öğrenmeye çalışalım... Ellerimiz tutmaz mı oldu? Biz de yeni bir şey yapalım da meydana çıkaralım” çağrısını yapar (N.Kemal, 2005: 217-18).

Batı’nın, adaletini, eğitimini, meclisini, kütüphanelerini, ticaretini, caddelerini, mimarisini hemen hemen bütün kurumlarını bu derece övgülere boğan Namık Kemal bir hedef de belirler: “İstanbul’u Londra veya Rumeli’yi Fransa hâline getirmek” (N.Kemal, 2005: 219). Hatta bir adım daha atmalıyız: Mademki biz Avrupa’ya daha yakınız, “Garb’ın envâr-ı maarifini en evvel iktibas eyledik”, öyleyse, “Asya’da bulunan ihvanımızı bu nimetten hisseyâb etmeyi” mutlaka düşünmeliyiz. Bunu yapmazsak “sinn-i rüşümüze müterettib olan bir büyük vazifede bir büyük kusur etmiş” (N.Kemal, 2005: 85) oluruz. Ne var ki aynı dönemde, Namık Kemal’in Londra’ya gittiği yıl olan 1867 yılında “iş yerlerinde, fabrikalarda zor bir hayat vardır... Doğru dürüst bir kanalizasyon sisteminden yoksun olan Londra’nın açık kanallarından gelen kokular insanı rahatsız ettiğinden, konaklarda oturanlar kapı ve pencerelerini sımsıkı kapamak zorundadırlar. Romantik şair “ne sınıf çatışmalarının farkındadır ne de Thames’ten yükselen kokuların” (Meriç, 1978: 254).

Görülüyor ki diğer Tanzimat aydınlarında olduğu gibi, Namık Kemal’in de gözünü kamaştıran, onu abartılı yargılara götüren Batı’daki sanayi devrimidir; bizde olmayan makinelerin varlığıdır. Bu söylenenlerden hemen anlaşılacaktır ki Namık Kemal, uygarlıktan kalkınmayı, üretim ve tüketimi anlamaktadır. Yaşadığı dönemin insanlarını bir çalışma seferberliğine, Batı’nın üretim felsefesine uygun bir üretim seferberliğine çağırılmaktadır. Günümüzde de kendisini izleyenler, ahlak olarak Batı’ya benzememekten, ama Batı’nın fennini almaktan söz edeceklerdir.

Namık Kemal **yasama, yargı yürütme** ile ilgili olarak kuvvetler ayrılığına inanır: “Kuvay-ı hükümet ifta ve kaza ve icra veya tabir-i âharla teşrî’ ve hükm ü tenfiz şubelerine tabiî münkasem olduğundan o inkisâmı idame etmek dahi yalnız umumun değil ayrı ayrı her ferdin hakkıdır” (N.Kemal, 2005: 124). J.J.Rousseau’nun toplumsal sözleşmesi ile biat kurumu arasında özdeşlik görür. Yönetme erkinin gücünü toplumdan alması gerektiğini düşünür:

Bir saltanat-ı hâssa hiçbir vakit, hiçbir kimsenin tabiatından infikâk edemez. Hiçbir vakit hiçbir kimseye terk olunamaz. Hiçbir vakit, hiçbir kimse o istiklâlden biat gibi, intihab gibi, tevkil gibi mevcut olan vesâitin birine tatbiken bir salâhiyet-i mahsusa iktisab eylemeden veya o salâhiyete nail olanlar tarafından ikinci derecede bir mezuniyet almadan bir fert veya bir aile veya bir şirket veya bir heyet namına icra-yı ahkâm etmekte haklı olabilmek ihtimalin haricindedir (N.Kemal, 2005: 124).

Namık Kemal, kuvvetler ayrılığı ilkesine böyle dikkat çektikten sonra, hukukun kaynağının da ahlak değil din olduğunu söyler. Ona göre Allah’tan korkmayan adam fırsat bulursa, ahlak kurallarından değil, cezalardan bile korkmaz. “Voltaire’in haşa, Vacib (Tanrı) mevcut olmasa idi icad etmek lazım gelirdi” sözü de Namık Kemal’e göre hukukun kaynağının ahlak değil din olduğunu beyan için söylenmiş bir sözdür” (Kuntay, 2010: 485). Başka bir deyişle Namık Kemal, hukukun sekülerleşmesini istemez. Ona göre fıkıh kuralları, yüzyılların ürünüdür ve İslam ümmetinin ortak malıdır. Bu nedenle bu kurallar sadece hukuk kuralları olmaktan öte bir şeydir. “Cihanda İslamiyetten başka bir mezhep var mıdır ki ihsan* adle teşrik ederek (adaletle birleştirerek), ahlakı vazife-i hukukiye (hukuksal yükümlülükler) hâline getiren başka bir din var mıdır?” (N.Kemal, 2005: 309) diye sorar.

Batılı mantığa göre ihtiyaçların sınırı yoktur. Namık Kemal’e göre de insan var olanla yetinmemeli, **kalkınmak** için çalışmalıdır. Ona göre insanın ihtiyaçları yalnız arzın yetiştirme gücü (kuvve-i nabite) ile sınırlanabilir. Onu olsa olsa medeniyetin hazâin-i iddihârı (birikmiş hazineleri) isti’âb edebilir (kapsayabilir). Uygarlığın hazinelerinden yararlanılmalıdır. Bu birikimden yararlanmamak bir bakıma ölümü, yok olmayı kabullenmek demektir. Ona göre, “medeniyetsiz yaşamak ecelsiz ölmek kabilindedir.” Uygarlaşmak için de Çinlilerin sülük kebabını yemek gerekmez; Avrupalıların dansına, evlenme usulünü (usul-i münakehat) taklit etmeye ihtiyacımız da yoktur. Kendi ahlakımızın gereklilikleri uygarlık ürünlerinin dal budak salmasına fazlasıyla yetecektir. Namık Kemal,

* “İhsan, Rabbim beni görüyor diye inanmaktır; ihsan, adaletin icraatından ibarettir.” İhsan kavramı hakkında bkz. İ.Çetin, **Mufassal Medeni Ahlak**, Isparta: Dilara Yay. 2008, s.402, 626.

medeniyetten ‘**nafia**’yı, bayındırlığı anlar. Uygarlığın değerini artırmak istiyorsak (tervic-i medeniyet) bayındırlık gerçeklerini (hakaik-i nafia) nerede bulursak benimsememiz gerekir (N.Kemal, 2005: 360-61).

Namık Kemal, İslam’da eksiklik görmez; İslam’a yapılan her saldırının da karşısında olur. E.Renan’ı “gevezelik” yapmakla, “maskaralık”la, “cehl-i sırf” (N.Kemal, 1962: 31-58-62) olmakla suçlar; onun, İslamiyet meselelerinde, edindiği yalan yanlış bilgilerden hareketle konuştuğunu söyler. Namık Kemal’e göre Batı, Osmanlı’yı “bazı dostlarımızın müfteriyatından (iftiralardan)” ancak tanıyabilmektedir. Hammer, D’Hosson gibi batılı tarihçileri eleştirir. Üç beş kelime Fransızca öğrenerek adalet ve bilgeliğin en olgun sonucu olan İslam’ı cahilce ve edepsizce alaya kalkışanları” kınar. Bunlara bakılarak “ahkâm-ı diniyenin oyuncak suretine” getirildiğini söyler:

Birkaç nev-heves üç beş kelime Fransızca öğrenmekle adl ü hikmetin zübdetü’l kemâli olan İslâmiyeti cahilâne ve bî-edebâne istihzaya kıyam etmiş. Ona bakılarak ahkâm-ı diniye oyuncak suretinde tutulmak isteniyor (N.Kemal, 1962: 62-63).

Namık Kemal, Avrupa’nın Şark’ı bilmediğini söyler. Cemil Meriç ise, “zavallı Namık Kemal! (..) Hakikatte Avrupa’yı tanımayan bizdik, tanımayan ve uzun zaman tanımayacak olan. Mağlubiyetimiz, geniş ölçüde bu gafletin eseri”dir (Meriç, 1979: 46) der. Gerçekten de bugün bile her iki uygarlığı kuran düşünsel kökenleri yakından bildiğimizi söylemek zordur. Bu nedenle, Tanzimat ve sonrasında sadece hayranlıkla Avrupa’ya bakan, kurtuluş için yunanileşmekten, din değiştirmekten söz edecek kadar sıradanlaşan bakış açıları da olmuştur. Cemil Meriç’in şu dikkati göz ardı edilemez: “Her medeniyet kendine has değerleri gerçekleştirerek insanlığın ortak hazinesini zenginleştirir. Bir medeniyet başka bir medeniyeti bütün unsurlarıyla benimseyemez” (Meriç, 1974: 104).

İbret gazetesindeki *İbret* adlı makale Namık Kemal’in bakış açısını çok iyi yansıtır. Bu yazıda Batı’dan alınacak ibretleri sıralar. Batı’yı gören, Batı’daki maddi kalkınmadan gözleri kamaşan Namık Kemal, övgülerine bir sınır koymaz, abartılı bir şekilde Batı’yı anlatır. “Buhar sayesinde insan, sehhar (büyücü) gibi denizde yürüyor, karada uçuyor. Seyyal-i berkiye (elektrik akımı) kuvvetiyedir ki âdem sahib-i keramet gibi hem tayy-i zaman hem kasr-ı mekân ediyor” (N.Kemal, 2005: 47). Namık Kemal ve Tanzimat aydınının gözünde Fransız devrimi, aydınlanma felsefesi, buharlı makine, tıp, mühendislik, teknik, resim, mimari... biçimsel her görüntü güzeldir.

Diğer bütün Tanzimatçılarda olduğu gibi, Namık Kemal’i de büyüleyen, görüldüğü gibi, Batı’nın güncel yaşamda yakaladığı “pratik faydalar” ve “maddi avantajlar”dır (Mardin, 1996: 354). Namık Kemal’in ilk

övdüğü, öykünmemizi istediği öğeler Batı'nın maddi uygarlığını oluşturan öğelerdir: Londra'daki binalar, makineler, matbaalar... Bu büyü Namık Kemal'i, Tanzimat'tan bu yana -günümüzde de yinelenen- muasır medeniyet seviyesini yakalamak gibi bir hedefin belirlenmesini, siyasi bir liberalizmi beraberinde getirir. Bazı değerlerden şüphe duyulur. Bazı boyunduruklardan kurtulup daha serbest bir yönetim, daha serbest ekonomik politikalar öngörülmeğe başlanır. Öyle ki yeryüzüne adaleti yaymakla, köleliği kaldırmakla övünen bir uygarlığın mensupları, adaleti Batı'da aramaya, Batı'dan getirmeye çalışırlar. Kaldı ki kendi uygarlıklarının adalet hakkında söylediklerinde değişen bir şey yoktur; değişen, insandır; insanının dünyayı algılayış, anlamlandırma biçimidir.

Kalkınamama sorunu Namık Kemal'in temel sorunudur. Bu sorunu çözmek için sorular sorar; sorularına yanıtlar arar. Bugünkü liberal ekonomi anlayışı ile örtüşen önerilerde bulunur. “Bir fabrikamız yok. Mülkümüzde sanat ne ile ileri gider? Bir **şirket tesisine** muvaffak olamadık. Ticaret böyle mi terakki bulur? Bir Müslüman **bankası** var mı? Beynimizde servet nasıl vücuda gelir?” (N.Kemal, 2005: 48). Namık Kemal küçük küçük paraların bir araya getirilerek çocukların okutulabileceğini, bu çocukların “bir fabrika olmazsa ufacık bir destgah (tezgah) peyda” edeceklerini; buradan “kazandıkları para ile ufacık bir şirket, onun karı ile de ufacık bir banka teşkiline iktidar hasıl” (N.Kemal, 2005: 48-49) edebileceklerini söyler. Namık Kemal, bugüne gelişi çizgisine de işaret eden bir başka liberal tutum örneğini şu çarpıcı sözleri ile verir:

Biz her ne arzumuz var ise husulünü ibtida hükümetten ve olmaz ise Cenab-ı Hak'tan bekliyoruz. Hiç şüphe edilmemek iktiza eder ki bir hükümet halkın ne pederidir ne hocasıdır ne vasisidir ne lalasıdır. (...) Kabiliyat-ı tabiiyemizi meydana çıkarmak istersek biz de şahrah-ı medeniyette kendilerini ve kendilerini olmazsa izlerini görmekte olduğumuz akvamdan ibret alalım. Biraz da nefsimizi veli ve vasi ihtiyacından vareste bilelim. (N.Kemal, 2005: 49)

Namık Kemal'e göre “Batı liberal siyaset felsefesi, özünde, ‘gerçek’ İslami yönetim esaslarıyla uyum hâlindeydi. Hatta sadece uyumdan da söz edilemezdi, çünkü zaten klasik İslam, bütün bunları da ihtiva etmekteydi” (Koçak, 2001: 246-47).

Aydınlanma felsefesinin temelinde var olan **determinist mantık**, olgucu mantık, neden-sonuç ilişkisi Namık Kemal'i de etkilemiştir: “Kanun-ı tabiat hükmünce her illet bir diğerinin eseri, her eser bir diğerinin illetidir” (N.Kemal, 2005: 48). Bu tür akıl yürütme biçimi, ‘yoktan hiçbir şey var olmaz’ mantığının, matematik aklın (ration) gereğidir. Batı deyince akla gelen maddi kalkınmadır, yaldızlı, lüks bir yaşamdır.

Namık Kemal Batı uygarlığına, ‘uygarlık hazineleri’ne hayrandır; hayrandır ama olduğu gibi Batı’yı da kabul etmez. Ona göre güzeli ve çirkini belirleyen kaynak şeriattir: “Hüsn ve kubhu şeriat tayin eder” (N.Kemal, 2005: 55); “iyi hükümet, dinî hukukun, yani Şeriat’ın siyasî arzularını yerine getiren hükümettir.” (...) Dahası, on dokuzuncu yüzyıl Avrupası, “gerçekte İslami olan fikirlerin ve müesseselerin yeniden hayata geçirilmesi”dir (Mardin, 1996: 322-356). Başka bir deyişle Namık Kemal, deyiş yerindeyse Batı uygarlığını İslamileştirmek ister; “İslâmiyeti medeniyet-i hazıra ile imtizaçtan beri” (N.Kemal, 2005: 142) görmez. Batı’yı taklit etmek, Batılı değerleri almak ister ama ‘islamileştirerek’ almak ister. Namık Kemal bir yanıyla Osmanlıdır; diğer yanı Batı’da yaşanan sanayi devriminin büyüsunün etkisindedir. Bu nedenle Osmanlı’dan, kendi gelenek ve medeniyetinden vazgeçmek istemez; bir sentezi arar.

4. SENTEZ ARAYIŞI

Namık Kemal sentez arar. İslam’dan vazgeçemez. “Arzuladığı şeyin, İslam’ın altın çağında var olan ideal bir İslam devletinin ideal uyumu olduğunu ifade” eder. “Namık Kemal’in bu uyum fikri, aynı zamanda, (a) İranî-Moğol sınıflar teorisinin, (b) Aydınlanma fikirlerinin ve (c) İslam hukukçularının fikirlerinin bulunduğu bir odak oluşturduğu için ilgi çekicidir” (Mardin, 1996: 322-339-340).

Toplum ile devlet arasında, Batı ile Doğu arasında bir uyum nasıl sağlanacaktır? Bir kaba koyulan farklı yoğunluktaki iki sıvı gibi, bu uyumun nasıl sağlanacağı sorusu gündemden düşmeyecektir. Namık Kemal’den sonra da uygarlıkla ilgili bu sorular bugün de sorulmaya devam etmektedir.

Namık Kemal, Doğu ile Batı’yı bir noktada buluşturmaya, “Şark ve Garb’ın fikr-i kemal ve bîkr-i hayalini izdivaç ettirmeye” (N.Kemal, 2008: 45) çalışır. Batı’yı izlemek, Batı’nın tekniğini almak ister. “Ahlâkını, etvârını (tavırlarını), güftârını (sözlerini), mişvârını (hareketlerini)” tamamen değiştirmiş “fesli frenk” (N.Kemal, 2005: 507) olmayı kabullenmez. Batılılaşmayı moda, balo, saç tasarımı, eldiven, palto... olarak kabul edenler için ‘fesli frenk’ der. Osmanlı olarak kalmak, Batı’dan seçerek almak ister.

Doğu toplumları için medenileşmek ile batılı olmak aynı anlamda kullanılan sözcükler. Osmanlı-İslam Uygarlığı da kendi değerlerini koruyarak nasıl Batılılaşım sorununu yaşamıştır. Batı’daki siyasal sistem ile İslam uzlaştırılmaya çalışılmıştır. Namık Kemal bu anlayışın sözcüsü gibidir. ‘Batı’da olanlar aslında İslam’da var’ mantığının Tanzimat örneğidir. Kendi uygarlığından vazgeçmeden ‘batılı’ olmak, Batı uygarlığı içinde yer almak ister.

Bu şaşırtıcı derecede eklektik siyasi teori çabası, ilk olmak bakımından dikkate değerse de, güncel siyasetle ilgili organik bağları

açısından ve kendisinden sonra gelecek tutarlı siyasi düşünce geleneksizliğine temel olması bakımından manidardır. Namık Kemal, geleneksel Osmanlı/İslam siyasi felsefesini, Batılı bir teorik çerçeve içinde sunarken, aslında, geleneksel olanı modern bir kap içinde sunmanın çabası içindedir (Koçak, 2001: 249).

Avrupa'daki yeni sistem ile Tanzimat'ın getirdiği yenilikler birbirine benzer. Namık Kemal, biz bunları kendi adımıza istemeliyiz, çünkü bunlar kendi Fıkh'ımızda vardır anlayışına sahiptir. E.Renan, din ile dünya işlerinin birbirinden ayrılmamasını "insaniyetin şimdiye kadar tahammül eylediği zincirlerin en ağırı" (N.Kemal, 1962: 52) olarak görür; bu anlayışın özgürlüğü, ilerlemeyi engelleyeceğini düşünür. Namık Kemal ise savunmacı bir refleksle Grek-Romen kültüründeki kurullarla İslam fıkhının çelişmediğini ileri sürer. Batı'yı karşı savunmasını, tıpkı bugün yapılan savunmalar gibi kurar. Ruhban sınıfının tutarsız davranışları nedeniyle, 'rûhâniyyâtın siyâsiyyâtın' ayrılmasının Batılılarca en önemli 'inkılap'lardan sayıldığını; "rûhban gürûhunun, salâhiyetçe dinen muayyen bir dâireye ircâna ihtiyaç" duyulduğunu; İslam uygarlığında sözgelimi Saint-Barthlemy gibi bir "katl-i'âm"ın olmadığını, engizisyon mahkemelerinin kurulmadığını söyler. Bu savunmaya şu sözleri de ekler: Bizim hukukumuzla, nikâh uygulamaları dışında "muamelat ve ukubat" açısından Roma ve Avrupa hükemasının ortaya koyduğu 'kavaid' arasında esaslı bir ihtilaf gösterilemez (N.Kemal, 1962: 52).

O zaman şöyle bir soru sormak gerekmez mi? Batı uygarlığı ile /Osmanlı/İslam uygarlığı arasındaki fark nedir? Herhangi bir uygarlığın dünyayı algılayış biçimi o uygarlığın iktisadını, ekonomisini, mimarisini ve benzeri uygarlık alanlarını belirlemez mi? Sözgelimi iktisat anlayışı marifet anlayışından, irfan kavramından ayrılabilir mi?

Doğu ve Batı'nın öncelikleri farklıdır. İslam uygarlığının temellerinde yer alan tevekkül, dayanışma, yardımlaşma, kanaat, ahiret, kadere rıza, dünyanın geçiciliği, özgürlük vb. kavramlar ve algılar, Batı uygarlığının temellerinde yer alan hırs, bireysellik, özgürlük, ahlak, dünya ahiret kavramları ile çelişir. Temelde böyle bir çelişme varken, devletin çöküşü ile İslam'ın çöküşünü bir tutmak ve yeni bir uygarlık ve yaşam biçimi aramak beyhude bir çabadır. Her uygarlık kendi değerlerinden beslendiği ölçüde tutarlıdır ve özgündür.

Liberalizm de kapitalizm de sosyalizm de büyüme/ ilerleme/kalkınma ideolojisinin sistemleşmiş şekilleridir. Adını andığımız ekonomik anlayışlar istekleri/ihtiyaçları diri tutmaya çalışan anlayışlardır. Bu istekleri diri tuttıkları ölçüde varlıklarını sürdürürler. Bu sitemlerin dinamiği de zaafı da aynı ideolojinin, büyüme ideolojisinin içinde yer almalarıdır. Batı, krize düştükçe, sürekli bu ideolojisini restore ederek varlığını sürdürmeye çalışıyor.

Doğu'da ve Batı'da birçok düşünür aklın niteliği üzerinde düşündü, görüşler ileri sürdü. Batılı akıl, insan nefsinin hiç bitmeyen isteklerini karşılama çabasının adıdır; dünyaya bu pencereden bakar; bu bakışla dünyayı evirir, çevirir, dönüştürür. Akıl, nesnel akıl hazzı, çıkarı öngörür; insanın her şeyi kendine tahsis etmesini emreder. Rasyonelleşmeyi, dünyayı elde etmeyi, zapt etmeyi önerir. Ne var ki bu akıl (ration), hakikati, doğruyu bulmanın, bilginin tek dayanağı değildir.

Namık Kemal'in ve Tanzimatçıların unutmaması gereken ilke şu idi: Bilgelikten, irfandan yoksun üretilecek bir proje insana esenlik getiremez. İnsanlığın, bilgelikten yoksun, daha çok üretim daha çok tüketim diyen hazzı bir anlayıştan; sadece bu uğurda planlamalar yapan, daha çok sermaye istif eden kuram ve sistemlerden, uygarlık anlayışından kurtulması gerekir. Paranın kalpte değil cepte olması gerektiğini, yerli yerinde harcanan hiçbir kuruşun savurganlık olmadığını; gereksiz yere kör kuruşu harcamanın ise savurganlık olduğunu bilen; evreni egemenliği altın almaya değil, evrenle kaynaşmaya, ahenk içinde yaşamaya çalışan insanlardan oluşan bir toplumun daha mutlu olacağı açıktır.

Batı, kendisinin bu düşünce biçimi, akıl yürütme yöntemi üzerinde de düşündü, özeleştiri yaptı. Sözelimi, *Küçük Güzeldir* dedi Schumacher; *Sahip Olmak ya da Olmak* dedi Erick Fromm; alternatif çözümler aradı F.Capra. *Akıl Tutulması*'ndan söz etti Max Horkheimer. Batı'da hiçbir ideolojinin ölüm pahasına savunulacak kadar değerli olmadığından; dinin, birçok kültürel değerden sadece biri durumuna indirgenmesinden ve 'hadım edilmesi'nden söz edildi. Osmanlı-İslam medeniyetinin akıl tanımı ise Batı uygarlığının yaptığı tanımdan farklıdır: Akıl, doğru ile yanlış ayırt eden melekedir; doğru ve yanlış son durumda kalp ile ayırt edilir.

Çağdaş batı uygarlığı donukluğu, tereddüdü, 'her şey olabilir'i bir yaşam biçimi durumuna getirdi. Bir tereddüt felsefesi kurdu. Bu felsefeden bir enerji, bir sinerji oluşturmaya çalışıyor. Biz ise Tanzimat ile birlikte 'başka bir şey olabilir'i bile düşünemedik; batılı olmaya kararlıyız. Özeleştiriler, varsayımlar Batı'nın neden ve nasıl taklit edilmesi gerektiği üzerinden yapılıyor. Nasıl taklit edelim? Nasıl bazı inançlarımızı başkalarına, Batı'ya uydurabiliriz? sorularına yanıt aranıyor. Nesnel akli dinin yerine koyup düşünüyoruz.

Tanzimat aydınları, kendi tarihinden, kendi uygarlığından, kendi dünya görüşünden şüphe etti. Öyle ki 'eski olan her şey kötü' idi. Düne kadar övülen değerler Batı ile yüz yüze gelince hemen eleştirildi; çöpe atılmak istendi. Yüzyılların birikimi, tarihsel bellek birdenbire reddedilmeye çalışıldı: Geçmişte ne varsa kötüdür; tarihselcilik yanlıştır; tarihe bakarak içinde yaşanan gün açıklanamaz... denildi. Tanzimatçıları arasında Namık kemal bıçak sırtında duran bir aydındır. Eskiden vazgeçmek istemez ama Londra ve Paris de onun için vazgeçilmezdir. Ne var ki salt ne yeni ne eski

iyi idi. Tarih, toplumsal bir bellektir ve uygarlıkların test uzamıdır. Bu noktadan hareketle şöyle bir saptamada bulunabiliriz: Modernist düşüncelerin tarih içinde bir dayanağı yoktur, başka bir deyişle hepsi de yenidir; test edilmemiştir. O zaman nasıl modern olana ‘iyi’ sıfatı verilebilir?

İlerlemek, kalkınmak, büyümek sözcükleri büyümlü sözcüklerdir. Doğu’suyla Batı’sıyla çağımız insanı hep şu soruyu sordu: Nasıl daha çok büyüyebiliriz? Maddi/ekonomik büyümeyi nasıl sürdürebiliriz? Bu soruya yanıt aramanın getirdiği bir sonuç olarak siyasal, kültürel planlamalar da ‘daha çok refah, daha çok kalkınma’ sloganı üzerine kuruluyor; ‘beş yıllık kalkınma planları’ yapılıyor. Uygarlık anlayışlarını bu zeminde kuran; Namık Kemal’in ve Tanzimatçıların ruhsal tutumlarını ‘ilerleme’ kavramı çerçevesinde dışa vuran, Namık Kemal’e ‘müdafaaame’ yazdıran bir başka özdeyiş, bir başka slogan da şudur: ‘Din, terakkiye mani değildir!’ Bu sloganın perde arkasında da büyüme ideolojisi vardır. Yaklaşık 200 yıldır İslam dünyası bilime, ilerlemeye, kalkınmaya, modernizme, büyümeye karşı olmadığını kanıtlamaya çalışıyor. Ne olduğunu değil, ne olmadığını gösterme çabası, bir savunma psikolojisidir. Namık Kemal’in uygarlık algısı da böyle bir savunma psikolojisi içindedir.

Şunun unutulmaması gerekir: Osmanlı/İslam medeniyeti kanaat; anamalcı Batı uygarlığı ve ekonomisi ise hırs kavramı üzerine kuruludur. Kârdan başka bir amacı olmayan bir mantık Doğu’yu anlayamaz. Batılı bir mantıkla hareket eden bir Doğu insanı da Namık Kemal gibi, sürekli şu soruları soracaktır: “Niçin tank yapamadık? Niçin kalkınamadık? Niçin muasır medeniyet seviyesine ulaşamadık? Niçin geri kaldık?..” Muasır medeniyet seviyesi denilen seviye, Avrupa’nın belirlediği seviye, Batı’nın geldiği bugünkü noktadır. Osmanlı/İslam medeniyetinin temelinde yer alan İslam, kendisine hiçbir zaman Batı’nın belirlediği gibi bir hedef belirlememiştir. ‘Kalkınmak’, ‘refah düzeyini yükseltmek’ gibi birinci sıraya konulan bir hedefi olmamıştır. Ernest Renan’ın, geri kalmışlığın nedeni olarak gösterdiği İslam, Namık Kemal için yüce bir değerdir ve ‘terakki’ye mani değildir. Renanvari sorulacak her sorunun yanıtı İslam’dan vazgeçmek ya da İslam’ı Batılılaştırmak gibi bir sonuçla sonuçlanacaktır.

Başka uygarlıklardan ödünçler alarak krizin içinden çıkılmaz. Çünkü kriz, bizim kendi uygarlığımızın ürettiği bir kriz değildir. Batı’ya sadece aktaran değil, irdeleyen, taklit değil tahlil eden ve tahkike ulaşan bir duruş gereklidir. Her uygarlık, insanın varlık nedenini açıklamaya çalışır ve bu açıklama çerçevesinde uygarlığını kurar. Sezai Karakoç da uygarlığı, insanın varlık nedenini sorgulayarak açıklar ve şöyle der:

İnsan ancak Tanrı’yla varolur. Bu bakımdan insanın ideali ve amacı, ilahi kaynaklıdır. Bu amaç, Tanrı’nın istediği yaratık olmaktır. **Medeniyet** de insanın bu amacını, en üstün planda gerçekleştirilmesi, onu sürekli kılması faaliyetleri ve bunun anıtlaşması, kurumsallaşması ve kalıcı kılınmasıdır. Bu

yüzdendir ki biz, medeniyetin en gerçek anlamını ve kaynağını vahiyde buluyoruz; öbür medeniyet türlerinden ayırmak için buna vahiy medeniyeti, hakikat medeniyeti diyoruz (Karakoç, 1986: 10).

Namık Kemal'in, son anlarını yaşadığı Osmanlı/İslam uygarlığı, özünde, ahiret bağlantılı bir ahlak anlayışını hukuk normları hâline getirmiş, insana hukuksal yükümlülükler yüklemiştir. Bu bakış açısı, polisten önce yaratıcının kendisini gözlediğini düşünen bir zihinsel yapıyı işaret eder. Bu zihinsel yapının ortadan kalkması somut cezai yaptırımları, sıkı bir denetim kurumunu gerektirmiştir. Namık Kemal ve Yeni Osmanlılar bu kurumu/kurumları Batı'dan ya olduğu gibi ya da sentezleyerek almayı önermişlerdir. Bu kurumları aktarırken endişeleri de vardır; bu kurumsal değişiklikler sonucu azınlıkların öne geçebileceği endişesini de tartışır. Ama endişeye gerek yoktur. Çünkü, ona göre “fıkıh, belagat bizde iken azınlıklar bize üstün” olamayacaktır. Bu güvenle konuşan Namık Kemal “azınlık vatandaşların hak eşitliğini kabul” etmemiz gerektiğini, “şeriatın umumun eşitliğini kabul” ettiğini; “akıl ve felsefenin de umumun eşitliğini” (Ülken, 1966: 150) istediğini dile getirir.

SONUÇ

Namık Kemal'e göre medeniyet “rahatlıkta (confort) olgunluk anlamına gelir” ve bunu yani “medeniyeti fazla görmek, insanın yaratılışını Allah'a fazla görmek gibi bir şeydir. Bir de insanın hakkı ve maksadı yalnız yaşamak değil, hürriyetle yaşamaktır. Medenî milletlere karşı medenî olmayan kavimler hürriyetlerini koruyamazlar” (Ülken, 1966: 141-42). Namık Kemal'in birçok makalesinde ileri sürdüğü bu tür görüşlerin varıp dayandığı yer kalkınma, teknoloji, ilerleme düşüncesidir. Başka bir deyişle Namık Kemal, teknolojik gelişmeyi medeniyet kavramıyla eşitler. Teknolojik açıdan gelişmemişsen, sanayin yoksa özgür olamazsın. Avrupa bu konfora, konforda olgunluğa ve rahatlığa ulaşmıştır; bizim de ulaşmamız gerekir. Batı uygarlığının aksayan yönleri varsa sözgelimi fuhuş yaygınsa, Namık Kemal fuhşun da ortadan kaldırılmasını ister. Çünkü ona göre, “prostitution (fuhuş) medeniyetin zatî arazlarından değil, tatbikinin kusurlarındandır. Konforda olgunluk tarifine bu hâlin men'i de girer” (Ülken, 1966: 142). Uygarlık bir bütündür ve bu tür düşünce biçimi, bir tür kısır döngüdür.

Yeni Osmanlılar hareketini, ilk aydın muhalefeti olarak da niteleyebiliriz. Namık Kemal ve dönemindeki diğer aydınlar, bütün mücadelelerini meşruti bir idareye geçiş için yapmışlar; bu amaç için yazılar yazmışlardır; Batı karşısında mağlup olmuş savaşılar olarak savunma refleksleriyle hareket ederler. Tanzimat'tan bu yana, bir savunma refleksiyle ‘dinin terakkiye mani olmadığı’ kanıtlanmaya çalışılıyor. Namık Kemal,

deyiş yerindeyse, muhafazakâr bir meşrutiyetçidir. Muhafaza etmeye çalıştığı ‘fıkıh’tır, İslam hukukudur; meşrutiyetçidir, Batı uygarlığında var olan kurumları ülkesine taşımak ister.

Namık Kemal’in önerdiği siyasal değişiklik önerilerinin temelinde aydınlanmacı Fransızlar vardır. Osmanlı’ya taşımak istediği kurumlar aydınlanma dönemi düşüncesinin Batı’ya ve bütün dünyaya sunduğu kurumlardır. Böyle bir duvara yaslanıp güç almaya çalışan, böyle bir çizgi içinde yenileşmek, Batı uygarlık düzeyine ulaşmak isteyen Namık Kemal, kurallar konusunda değil -çünkü ona göre kuralların kaynağı fikihtir- kurumlar konusunda “Batı’dan gelen siyasî fikirlere göre hamle yapmak” ister. Bu nedenle “geleneğe kökten hücum edenlerle olduğu kadar, Batı fikirlerini beğenmeyen gelenekçilerle” (Ülken, 1966: 151-52) de anlaşamaz.

A.Toynbee Batı uygarlığına karşı mücadele eden insanlığın durumunu *Zelaot* ve *Herodian* kavramları ile açıklamaya çalışır. *Zealot*, Roma’ya karşı geleneğe sarılıp savaşmayı öne çıkaran Musevi anlayıştır. *Herodian* ise Romalılar gibi olup, onlara benzeyip, onları taklit edip, onların silahlarıyla silahlanıp, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşip Batı ile savaşan anlayışa verdiği addır. Ülkemiz, Namık Kemal ve Yeni Osmanlılarla birlikte, Tanzimat’tan günümüze kadar Batı uygarlığına karşı herodian bir tavrı benimseyen bir anlayışla yönetilmiştir. Herodian devrimlerden özgün bir uygarlık anlayışının doğması düşünülemez. “Zira Batı ile İslam’ın ilk karşılaşmasından itibaren doğalarına aykırı davranmakla suçladığımız bu Türk ‘herodian’ları, Batılı bir milletin veya devletin kopyasını Türkiye’de üretmeye çalışıyorlar. Amaçlarını biliyor olsak bile, yine de bu amaca ulaşmak için sarfettikleri bu kadar emeğe, zahmete değip değmeyeceğini merak etmekten kendimizi alamıyoruz” (Toynbee, 1980: 189).

Bu bağlamda yapılan uygarlık tartışmaları, Batı’nın teknolojisini alalım, ahlakını almayalım şeklindeki tartışmalar, siyasal, sosyal tartışmalar, kayıkçı tekerlemeleri gibi *Zealot* ve *Herodian* çarpışması olarak kabul edilebilir. Arada önemli bir fark var: *Zealot* ve *Herodian* anlayış, her ikisi de Roma’ya karşı savaştı. Bizdekiler ise kendi içinde de savaştı; birbirlerini yok etme yarışına girdi.

Biçimsel, kurumsal temelde bir başka uygarlığı taklit etmek o uygarlığı edinmek anlamına gelmez. Uygarlık, divan-ı hümayun yerine bâb-ı âli demek, ordunun adını değiştirmek, şalvar, çarık vb. yerine fes, pantolon, ceket, redingot giymek; İtrî, Dede Efendi yerine Mozart’ı dinlemeye çabalamak, orkestralar kurmak, mızıkayı hümayun kurmak değildir. Uygarlık, bir duruş, bir tavırdır; bir uslamlama biçiminin somuta dönüşmesidir ve bir bütün olarak algılanmalıdır. Kendi inancı, kültürü ve geleneği üzerine kurulu bir uygarlık atmosferi bulamayan bir ulus, bir toplum, bir ümmet özgün ürünler, bütün dünya tarafından takdir edilen dahiler yetiştiremez. Özgün olmak, kendi sesini yankılandırmaktır. Uygarlık

da kendi yaslandığı değerleri yansıttığı ölçüde özgündür. Namık Kemal gelenekten kopmak istemez; bir sentez arar; Batı'nın tekniğın alalım der.

Batı uygarlığını oluşturan insanlar seçkin, seçilmiş, masum insanlar değildirlere; yanlışları, doğruları, katliamları ile insandırlar. Aşağılık duygusu, Avrupalı gibi; Batılı gibi olamamak kaygısı Doğu insanını küçültecek bir duygu ve kaygıdır. Eğer bir uygarlık anlayışımız, bu uygarlığa bağlı bir duruşumuz yoksa başkalarının ağına düşmek kaçınılmazdır. Uygarlıktan sadece teknik ve teknoloji, ilerleme ve kalkınma anlaşılamaz. Bu kavramın içeriğini Tanrı, doğa, varlık, topyekûn bir evrenin anlamı, anlamlandırılması ile ilgili düşünsel öğeler oluşturur.

Osmanlı-İslam medeniyetinin model asrı Tanpınar'ın deyişle 'altın çağ, asr-ı saadet'tir; temel sorunu/hedefi ise büyüme/sanayileşme, teknolojik olanaklara ulaşmak birincil hedef değildir; Tanzimat'la birlikte bu hedef belirlenmiştir. Bu bakış açısıyla Tanzimat döneminden bu yana refah, kalkınma, ilerleme, yaşamı kolaylaştırma ilk amaç durumuna gelmektedir. Oysa İslam uygarlığında ilk amaç bu değildir. İktisat, devlet, ahlak, aile, kalkınma, ilerleme vb. bütün kavram, kural ve kurumlar marifetin, bilgeliğın hizmetinde olduğu sürece değerlidir. Doğru soru sormak, düşünmenin, çıkış yoluna ulaşmanın ilk kurallarındandır. Namık Kemal, kargaşanın zirveye ulaştığı, yanlış yapma riskinin büyük olduğu, adına Tanzimat dediğimiz dönemde en sağlıklı düşünen aydınlardan biridir.

Namık Kemal Batı ve Batı uygarlığı hakkındaki görüşleriyle kendi zamanını ve günümüzü etkileyen önemli bir Tanzimat dönemi aydınıdır; Osmanlıdır ve Batı'yı her şeyiyle kabul etmez. "Namık Kemal kayıtsız şartsız şeriatçı ya da doğucu olmadığı gibi, kayıtsız Batıcı da değildir. Tutucu 'eski'lerle, taklitçi 'yeni'ler arasında açılan uçurumun tehlikeleri üzerinde durur" (Berkes, 2010: 300). 'Eski'yi de 'yeni'yi de eleştirir. Ona göre "danslar, modalar, fılanlar memalik-i İslâmiyenin kapısından bile içeri" girmemelidir. "Avrupa'da taklit namıyla iğtinama (ganimet olarak alınmaya) lüzum görünen şeyler fûnûn ve sanayie münhasır" (N.Kemal, 2005: 541) kalmalıdır. Onun için medeniyet, Batı'nın fenni ve tekniğidir. Ne var ki teknolojiyi de bir aklın, bir düşünce biçiminin, bir uslamlamanın doğurduğu; "toplum hayatının düzenlenmesinde insan aklının egemenliğine ve tatmin yollarının seçiminde nefsin eğilimlerine üstünlük tanımının doğal sonucu" (Özel, 1977: 17) olduğu da unutulmamalıdır.

Batı'nın bu teknoloji algısı Namık Kemal'de ve izleyicilerinde uygarlık olarak algılanmıştır. Namık Kemal, kendi uygarlığının değer yargılarını temel olarak kabul eder. Devletin İslamiyet üzerine kurulmuş olduğunu; esasta bir değişikliğin (tegayyür) olması devletin varlığının tehlikeye (muhatara) atacaktır. Ona göre, devletimizin uzun ömürlü olması (muammer) olması isteniyorsa, İslam'a bağlı kalınması gerekir; kurtuluş için "ilaçların en müessirinin" bu anlayışın olduğunu söyler (Donbay, 1992: 60-

61). Ne var ki o dönemin mağlup aydınlarındaki ruhsal tutumun bir yansıması olarak teknolojiyi medeniyet olarak anlamış, açıklamış, sentez önerilerinde bulunmuş, Doğu'nun ve Batı'nın 'fıkr-i kemal ve bıkır-i hayalini izdivaç' ettirme önerisini getirmiştir.

KAYNAKÇA

- A.MİTHAT EFENDİ. (2004). *Üss-i İnkılâp I*, (Haz.Tahir Galip Seratlı), İstanbul: Selis Kitapları.
- BERKES, Niyazi. (2010). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 15.baskı, İstanbul: YKY.
- BOZDAĞ, İsmet (Haz). (1975). *Abdülhamit'in Hatıra Defteri*, 3.baskı, İstanbul: Kervan Yay.
- DONBAY, Ali. (1992). "Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesindeki Makaleleri", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniv.Sos.Bil.Enst.
- EBUZZİYA TEVFİK. (2006). *Yeni Osmanlılar*, İstanbul: Pegasus Yay.
- HABİB İ. (1340). *Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Matbaa-i Amire.
- KARAKOÇ, Sezai. (1986). *Düşünceler I*, İstanbul: Diriliş Yay.
- KOÇAK, Cemil. (2001). "Namık Kemal", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, C:I, İstanbul: İletişim Yay.
- KUNTAY, M.Cemal. (2010). *Namık Kemal II*, İstanbul: İş Bankası Yay.
- MARDİN, Şerif (1996). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İstanbul: İletişim Yay.
- MERİÇ, Cemil. (1974). *Umrandan Uygarlığa*, İstanbul: Ötüken Yay.
- MERİÇ, Cemil. (1978). *Mağaradakiler*, İstanbul: Ötüken Yay.
- MERİÇ, Cemil. (1979). *Bu Ülke*, İstanbul: Ötüken Yay.
- N.KEMAL (2005). *Namık Kemal, Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri, Bütün Makaleleri I*, (Haz.Nergis Y.Aydoğdu-İ.Kara) İstanbul: Dergâh Yay.
- KEMAL Namık. (2008). *Önsözler*, (Haz. H.Sazyek-E.Sazyek), Ankara: Akçağ Yay.
- KEMAL Namık. (1962). *Renan Müdâfaanamesi*, Ankara: Millî Kültür Yay.
- ÖZEL, İsmet. (1977). "Bir Medeniyet Kurmak", *Düşünce Dergisi*, Sayı: 7 (Ekim).
- TANPINAR, A.Hamdi. (2001). *19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 9.baskı, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

- TANPINAR, A. Hamdi. (2000). *Edebiyat Üzerine Makaleler*, (Haz. Z. Kerman), 6.baskı, İstanbul: Dergâh Yay.
- TOYNBEE, Arnold. (1980). *Medeniyet Yargılanıyor*, İstanbul: Yeryüzü Yayınları
- ÜLKEN, H.Ziya. (1966). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Selçuk Yayınları.

